

לכתחילה אלול וראש השנה

פרקים ראשונים מתוך הספר לכתחילה

סדרת ספרי
'לכתחילה'

לבתחילה

יסודות

הלכות חודש אלול למהדרין

הלכות ראש השנה למהדרין

יסודות

מכון "יסודות"

סמטת אפרים 11

בני ברק

© 0527632686

כל הזכויות שמורות

All rights reserved

Printed in Israel

למעוניינים בקבלת הקונטרס ניתן לפנות למייל:

lecatchila94@gmail.com

(לכתוב בשורת הנושא "ככתחילה")

המעוניין להשתתף בהדפסת הקונטרס

וכן המעוניין לסייע בהפצת הקונטרס במקום מגוריו.

ניתן לפנות למס' פלא'. 053-317-2129

נתרם לזיכוי הרבים להרבות כבוד שמיים

נ.ב. ניתן להשיג את ספרי המכון

בחנויות הספרים המובחרות

**יוצא לאור בסיוע ארגון מתעלים -
הפצת לימוד המוסר בישיבות ובכוללים**

ספרי 'לכתחילה' שיצאו לאור עד עתה:

— מידות ועבודת ה' —

■ עבודת ה'.	■ תיקון המידות.
■ יסודות האמונה.	■ שמירת הלשון.
■ מעמד הר סיני.	■ בין אדם לחבירו - סור מרע.
■ אמונה ובטחון.	■ בין אדם לחבירו - עשה טוב.
■ השגחה פרטית.	■ תלמוד תורה.
■ קרבת אלוקים.	■ דרך הלימוד.
■ כיסופין.	■ דרך העליה.
■ דביקות בה'.	■ מ"ח קניני התורה.
■ כבודו מלא עולם.	■ פסגות - תורה ומצוות.

— מועדים —

- אלול וראש השנה.
- עשרת ימי תשובה.
- יום הכיפורים.
- חג הסוכות ושמחת תורה.
- סוכה וארבעת המינים.
- חנוכה וחודש כסלו.
- פורים וחודש אדר.
- פסח וחודש ניסן.
- ליל הסדר.

— אורח חיים —

- הנהגת הבוקר.
- ציצית ותפילין.
- תפילה.
- ברכות.
- סעודה.
- שבת.
- הנהגת היום.
- שבת.
- מלאכות ומוקצה.

ספרים נוספים בהוצאת המכון:

סדרת מרפסין איגרי / סדרת יסודות התלמוד
סדרת תתקבל / הפלא ופלא / עצה ותושיה
המקדש וקדשיו.

הסכמות הרבנים הגאונים

(לפי סדר א-ב)

הגאון רבי בן ציון אבא-שאוֹל זצ"ל

הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל

הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל

הגאון רבי שמחה זיסל ברוידא זצ"ל

הגאון רבי ישראל משה דושינסקי זצ"ל

הגאון רבי דוד הורביץ זצ"ל

הגאון רבי צבי אלימלך הלברשטאם שליט"א

(האדמו"ר מצאנז)

הגאון רבי שמואל הלוי ואזנר זצ"ל

הגאון רבי יעקב בצלאל זולטי זצ"ל

הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל

הגאון רבי מיכל פיינשטיין זצ"ל

הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל

הגאון רבי ישראל יעקב פישר זצ"ל

הגאון רבי משה אריה פריינד זצ"ל

הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א

הגאון רבי נסים קרליץ שליט"א

הגאון רבי בנימין רבינוביץ זצ"ל

הגאון רבי אהרון לייב שטיינמן זצ"ל

הגאון רבי חיים פנחס שיינברג זצ"ל

הגאון רבי משה שמואל שפירא זצ"ל

כבר נדפסו בשאר ספרי מכון "יסודות"

לבתחילה

הלכות חודש אלול
למהדרין

הלכות ראש השנה
למהדרין

יסודות

ספר לכתחילה

חודש אלול וראש השנה

פרק א

חודש אלול

- א. ימי חודש אלול הם ימים נעלים וערכיים כשלעצמם, ולא רק משום שהם ימי הכנה לראש השנה ויום הכיפורים¹.
- ב. גדולי ישראל ציפו מאוד לחודש אלול, ואת ימי החודש הם כינו: 'הימים הנחמדים'².
- ג. כל דקה בחודש אלול נחשבת כחודש ימים³.

1. והם נחשבים לימי רצון, כפי שהיו בתקופה שלאחר חטא העגל, שהקב"ה - ברחמיו - גמר לכפר בימים אלו על חטא העגל. הגר"ד יפה (לעבדך באמת).
2. המשגיח דפוניבז' היה משתמש רבות בכינוי זה. הסבא מקלם היה מתבטא על ימי חודש אלול: 'ימי הבראה לנפש'.
3. וז"ל הבא"ח באחד ממכתביו: 'צריך אתה לדעת שאני כותב לך מכתב זה בימי התשובה, אשר בהם כל דקה חשובה בעיני חודש ימים'.

ד. יש לזכור בתמידות שלימי חודש אלול יש השפעה מכרעת על ראש השנה ויום הכיפורים, וממילא על כל עתידנו במשך השנה, ואולי למשך שנים רבות.⁴

ה. חשוב במיוחד להגיע ליום הדין עם פה נקי מכל חטאי הדיבור. טומאת הפה עלולה לחסום את התפילות מלעלות השמימה.⁵

ו. מי ששומע בימים אלה שמלמדים חובה על ישראל, על הכלל או אל הפרט, ישתדל בכל יכולתו ללמד עליהם זכות, ואפילו בטענות קלושות.⁶

ז. בימים הנוראים אין לדרשנים להזכיר את חטאי הרבים, אין ללמד קטגוריה ואין לעורר דין, אלא יאמרו מה דרוש תיקון ומה יש לעשות לשיפור המעשים.⁷

ח. אנשי מעשה נוהגים לבדוק בחודש אלול את התפילין

4. כמבואר במשנ"ב (סתקצ"א סק"יד) בשם המג"א, שלפעמים הקב"ה דן את האדם ברי"ה על שנים רבות בבת אחת; ולכן אין להיות שאננים כלל, ולא להתפתות לדברי היצר הרע שמכניס הרהורים כמו: 'לא נורא, זה לא האלול האחרון. אם לא באלול הזה - אז יהיה באלול הבא', שכן האלול הבא יכול להגיע בעוד שנים רבות.

5. עבודת ישראל (אבות ג, יד).

6. פלא יועץ (ערך סגוריה).

7. פלא יועץ (ערך סגוריה).

והמזוזות. אולם לא מומלץ לבדוקם ללא סיבה⁸, כי הבדיקה עצמה עלולה לקלקלם, ואת המנהג לבדוק בחודש אלול אפשר לקיים על ידי בדיקה חיצונית⁹.

ט. יש בני עליה שמראש חודש אלול מקבלים על עצמם¹⁰ שלא יתחככו אם יעקצו אותם כינים ופרעושים וכיוצא בזה, 'ודבר זה הוא סיגוף גדול ועצום מאוד'¹¹.

ויש שמקבלים זאת על עצמם לזמן קצר, כגון לחצי שעה, ואפילו לחמש דקות¹².

י. יש לדעת ולזכור, שכל מילי דחסידותא הגורמים להחלשת עול תורה, הרי זו עצת היצר הרע שרוצה להכשילו ומבקש להמיתו¹³.

8. כגון שהונחו בשמש הלוהטת לכמה שעות או שירדו עליהם גשמים וכדומה.

9. בתפילין - יש לבדוק אם צריך לצובען, בעיקר באיזור הקשרים, או אם רוחב הרצועות התקטן, בעיקר בתפילין של יד במקום ההידוק וכדומה. במזוזות - יש להביט שכל המזוזות קבועות היטב והברגים לא התרופפו. אפשר גם לבדוק חלק מהמזוזות עצמן בבדיקה קלה ע"י קריאתן, תוך שימת לב שהאותיות לא נרטבו, לא נסדקו ולא נפסקו, ולחזור ולקובען מיד ללא ברכה. שערי הימים הנוראים (ע"יב).

10. לשם כפרת עוונות.

11. יסוד ושורש העבודה (שער העשירי פ"ד).

12. שערי הימים הנוראים (ער"פ).

13. הגר"א קוטלר (משנת רבי אהרן ח"ג עכ"ה), בשם רבי יוסף זונדל מסלאנט, בשם הגר"ח מולאז'ין, בשם הגר"א.

זכרון האלול

טז. גדולי ישראל דאגו להזכיר לעצמם את ה'אלול' בתמידות¹⁸.

טז. יש מגדולי ישראל שהניחו שופר על שולחנם כל ימי חודש אלול, כדי להזכירם את הרמב"ם¹⁹ שהשופר רומז ל'עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן'²⁰.

יז. יש לזכור כל הזמן כי היצר הרע פועל רבות שלא ננצל את הימים הנוראים ושנפסיד את הימים הקדושים²¹.

יח. יש להתפלל שננצל בחודש זה מבלכול והסחת הדעת, כי המציאות מוכיחה שתמיד בחודש אלול מתחדשות טירדות שונות ששוטפות את השאיפות²².

18. יש שעשו זאת ע"י שבירכו את הזולת בברכת 'אלול טוב', ויש שהניחו שופר על השולחן באופן שיראוהו בצאתם ובבואם, כדלהלן.

19. הלכות תשובה (פ"ג ה"ד).

20. רבי שלמה ליב מלענטשע (שיחות חיזוק, דברים עקס"א).

21. עצם זכירת הידיעה הזו - שהיצר הרע מטשטש את האדם וגורם לו חוסר שימת לב לעוצמת הימים - תביא לידי זהירות. הגה"צ רבי דב יפה (עבודת הימים הנוראים עמ' ג).

22. הגר"ש וואזנר (דרשות שבט הלוי תש"ס ערע"ג). במסכת סוכה (נב, א) איתא: 'כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו'. כן הוא - אומר הגר"י סגל - גם בימי חודש אלול הקדושים, השטן משתדל יותר להכשיל אותנו. יראה ודעת (עקס"ה).

יט. עצה גדולה כיצד לאחוז את ימי אלול לבל ישמטו: להמנע ככל האפשר מכל יציאה מהמסגרת, כולל יציאה לשמחה של מצוה²³.

כ. כל דבר שאפשר לדחותו עד אחרי יום הכיפורים, ראוי לדחותו, ואפילו רכישת דברי מצוה²⁴.

כא. כל ויכוח בן אדם לחבירו או בין איש לאשתו - יש לדחותו עד לאחר הימים הנוראים²⁵.

כב. יתכן שדווקא בימים נעלים אלו יהיה לכו אטום וירגיש חולשה נפשית ורוחנית יותר משאר ימות השנה. אין להתפעל מכך, אלא להמשיך לעסוק במוסר ולהרבות במעשים טובים²⁶.

שבת מברכין אלול

כג. בבית מדרשו של הגר"י בלאזור התחדש חידוש: 'קבלת קדושת אלול', וכך הוא נהג לומר בעת פתיחת ארון הקודש

23. וכולל יציאה לסידורים הקשורים לחג סוכות, וכן כל יציאה מכל סוג הסובלת דיחוי.

24. אברך שאל את המשגיח הגר"נ ווכטפויגל: האם הוא רשאי לבטל סדר א' כדי ללכת לקנות תפילין מהודרות, או עדיף להמתין עד אחרי סוכות. אמר לו המשגיח: צריך לזהר לא לשבור את האלול. לא לעשות הפסקים. בקלות אפשר לאבד את האלול. צריך זהירות טובא.

25. ימים נוראים (פרק א א"כ).

26. כתבי הסבא מקלם.

בשבת מברכין אלול: 'רבש"ע, אנו מקבלים עלינו את האלול הקדוש שלך'²⁷.

כד. בנוסח ברכת החודש היו צדיקים שהוסיפו: 'ולתשובה שלימה', בין 'ולרפואה שלימה' ל-'ולגאולה קרובה ונאמר אמך'²⁸.

יום כיפור קטן

כה. עיקר אמירת 'יום כיפור קטן' של כל השנה הוא בערב ראש חודש אלול²⁹.

כו. בערב ראש חודש אלול רבים מקפידים לעשות 'סדר יום כיפור קטן', אף שאינם מקפידים בכך בשאר ערבי ראשי חודשים³⁰.

כז. קיימת עדיפות לומר את סדר יום כיפור קטן ב'מנחה קטנה', יותר מאשר ב'מנחה גדולה'³¹.

27. הגר"צ קפלן, נכדו של המשגיח ר' ירוחם ממיר. ארחות חסידיך (עמ' 191).

28. אש תמיד (חודש אלול אות א).

29. מנהג ישראל תורה (סתקפ"א) בשם שער יששכר; קול אריה (אות עד).

30. כה"ח (סתקפ"א סקכ"ג).

31. שערי הימים הנוראים (עכ"ב).

השכמה בחודש אלול

בח. השכמת הבוקר היא עיקר גדול בעבודת חודש אלול וימי הרחמים והסליחות – הן לפי הנגלה והן לפי הנסתר³².

כט. גם בני אשכנז שאינם אומרים סליחות אלא בסוף החודש, עליהם להשכים קום ולהוסיף בעבודת ה' כבר מראש חודש אלול³³, ולכל הפחות להגיע לבית הכנסת לפני תחילת התפילה³⁴.

ד. גם מי שאומר סליחות בחצות לילה – צריך להשכים בבוקר לתפילה מוקדם יותר משאר ימות השנה³⁵.

הא. נוהגים להעיר את הילדים בארבעה ימי סליחות: א. ביום הראשון; ב. בערב ראש השנה; ג. כשאומרים 'זכור ברית' (סליחות של י"ג מידות); ד. בערב יום הכיפורים³⁶.

32. ודי לנו במה שהקילו מפני חולשת הדורות שלא להשכים קודם עלות השחר, אבל לא יותר מזה. הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה ר"ה פ"א הע"י 13).

33. לקיים את הכתוב: 'קומי רוני בלילה לראש אשמורות, שפכי כמים לבך נוכח פני ה''. קובץ מבית לוי (תשרי).

34. שערי הימים הנוראים (עכ"ט).

35. וזה הפך ממנהגם של חלק מהאומרים סליחות בחצות לילה, שבבוקר מאחרים להתפלל. תשובות ונהגות (ח"ד סימן קל).

36. הגר"י קניבסקי (ארחות רבנו ח"ב עקס"ו).

ב. ראוי למדקדקים במצוות שלא להקיץ מהשינה על ידי מנגינות המופקות מכל כלי שהוא³⁷.

ג. המשכים קום לאמירת סליחות, להתפלל או ללמוד, אסור לו לגרום לבני ביתו, לחברי חדרו או לשכניו להתעורר בטרם הגיע זמנם לקום³⁸.

אולם, אם הגיע זמן הקימה, הוא רשאי לקום ולהתארגן באופן המקובל גם אם יהיה רעש מועט³⁹.

ד. יש להמנע מכל הפרעה לזולת בעת הקימה לסליחות ובעת אמירתן⁴⁰.

37. כגון מנגינות המופקות משעון מעורר, טלפון, פלאפון, טיפ, נגן וכל כיוצא בהם. והטעם, שהרי חז"ל גזרו שלא לנגן בכלי שיר וכל מיני זמר וכל משמיעי קול של שיר, כמבואר בסימן תקס ס"ג. ואף לשיטת הי"א שהביא הרמ"א שם שהאיסור הוא דוקא למי שרגיל בהם, כגון המלכים שעומדים ושוכבים בכלי שיר, בכה"ג יש להחמיר. ועיין משנ"ב (שם סק"ג) דהב"ח ושאר אחרונים פסקו כהמחבר דאף שלא כדרך המלכים אסור. הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה תפלה פ"ג סי"ח דבר הלכה הערה כח וארחות הלכה הערה 70).

38. ראה פת"ש (ח"מ קנו, ב) בשם הלבוש; הליכות שלמה (תפלה עמ' קעא הערה 69); לב אליהו (ח"א עמ' קפג).

39. שם.

40. רבי ישראל סלנטר היה מסתייג מכל סרך עבירה בשעת קיום המצוות; ויש אשר נכשלים לעתים קרובות מבלי משים במצוה הבאה בעבירה. תנועת המוסר (ח"א עש"ה) ושערי הימים הנוראים (ע"מ).

אין לצפור במכונית, אין לפטפט על יד בית הכנסת לפני או אחרי סליחות, אין לדבר בקול בעת ההליכה לבית הכנסת וכל כיוצא בזה⁴¹.

ד.ה. האומרים סליחות לפני התפילה - יברכו לפחות 'על נטילת ידיים', 'אשר יצר', 'אלהי נשמה' וברכות התורה⁴².

זו. המשכים לפני עלות השחר לומר סליחות וכדומה, יטול ידיו שוב לאחר הסליחות, כשהאיר כבר היום⁴³.

זי. בחורים שמברכים על הטלית קטן בכל יום, אם בימי הסליחות הם לבשו את הטלית קטן לפני שיאור היום, הרי שמיד כשיאור היום עליהם למשמש בטליתם ולברך⁴⁴.

41. שם.

42. שכן ענט"י צריך לברך או בנטילה הראשונה שלאחר הקימה או כשנוטל בפעם האחרונה לפני שמתחיל להתפלל, ובעת מתחיל להתפלל סליחות, וברכת 'אשר יצר' צריך לומר לפני הסליחות (שהרי צריך להסמיכה לעשיית צרכיו, ומן הסתם התחייב בברכה זו לפני שאומר סליחות). ומכיון שצריך להסמיק את ברכת 'אלהי נשמה' לברכת 'אשר יצר', הרי שגם ברכת 'אלהי נשמה' צריכה להאמר לפני הסליחות. וברכת התורה לכתחילה יש לומר לפני הפסוקים הנאמרים בסליחות. שערי הימים הנוראים (פ"ה א"א).

43. מט"א (סימן תקפא, ס"ב). וכן פסקו הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה ר"ה פ"א ס"ו) והגר"ח קניבסקי (אשי ישראל תשובות שבסוף הספר אות ו). אך אין צריך למהר ליטול ידיים אם האיר השחר באמצע אמירת הסליחות (מט"א שם). כמו כן, אין צריך להקפיד שלא ללכת יותר מארבע אמות ושלא לנגוע בנקבים (הגרש"ז אויערבאך שם).

44. הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה ר"ה הע' 4). וכ"ה בשיח הלכה (ס"ח אמי"ז), וכמש"כ בשעה"צ (סתקפ"א סק"ה).

תקיעת שופר בחודש אלול

לח. המטרה העיקרית של התקיעות בחודש אלול היא לעורר את לב העם לעשיית תשובה⁴⁵. לכן בעת שמיעת קול השופר - יעורר עצמו לשוב בתשובה.

לט. זמן תקיעת שופר בחודש אלול הוא זמן ראוי למחשבה על כך שימים אלו הם ימי רצון וקדושה, ואפשר לזכות בהם הרבה יותר ממה שניתן לזכות בשאר ימות השנה, ואין ראוי לאבד מהם אפילו רגע אחד⁴⁶.

מ. בתקיעת שופר דחודש אלול - לכתחילה יש לכבד גדול עם חתימת זקן⁴⁷.

מא. מי שאוחז באמצע תפילת שמונה עשרה - יכול לכתחילה לשמוע תקיעת שופר⁴⁸.

מב. ראוי ונכון שלא לתקוע בבית הכנסת ללא צורך, לשם נסיון גרידא⁴⁹. ולכן, נערים שרוצים לנסות כוחם בתקיעת שופר - יתקעו בעזרת נשים ולא בבית הכנסת⁵⁰.

45. כמש"כ (עמוס ג, ו): 'אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו'.

46. הגר"ד יפה (לעבדך באמת).

47. שו"ת שבט הקהתי (ח"א סקפ"ה).

48. שו"ת שבט הקהתי (ח"ג סקפ"ג).

49. דהוי קלות ראש.

50. מקו"ח (הו"ד בחיי משה סתקפ"א עקי"ב).

מג. ראוי ונכון שלא לתקוע בלילה במשך כל חודש אלול,
אפילו כדי להתלמד⁵¹.

לדודי ה' אורי וישעי'

מד. קבלה בידינו, כי כל האומר את מזמור 'לדוד ה' אורי
וישעי' בכוונה, מראש חודש אלול עד שמחת תורה, יוצא
זכאי בדין⁵².

מה. למי שקשה לכוין במזמור 'לדוד ה' אורי', ישתדל לכוין
לפחות בפסוק אחד, ומידי פעם - בפסוק אחר⁵³.

מו. הנוהג לומר 'לדוד ה' אורי' במנחה, ובערבית נקלע לבית
כנסת שאומרים אותו בערבית - עליו לאומרו עמהם
שנית⁵⁴.

51. הגר"ח פלאגי (מועד לכל חי סימן יא סעיף נא). ומש"כ הרמ"א (סתקפ"א
סי"א) שיש מקומות שתוקעים גם בערבית, מבואר בחי"א (קלח, א)
שהכוונה במנחה, וכן מבואר בשו"ת אג"מ (או"ח ח"ד סכ"א) שאין הכוונה
ביערי' אלא לפנות ערב.

52. וימבטל מעליו כל גזירות קשות ורעות. סידור ר' שבתאי מראשקוב;
שם טוב קטן (עמ' יא-יב); מט"א (סתקפ"א). ואם מוסיף לומר פעמיים
בכל יום, בבוקר ובערב - 'אזי הוא מובטח שיוציא ימיו ושנותיו בטוב'.
חיד"א (סנסן ליאיר. הו"ד בתהלים תתקבל במבוא ע"ל).

53. ימים הנוראים (אלול, פ"א).

54. הליכות שלמה (ר"ה פ"א הע' 3).

תשובה בחודש אלול

מו. תעודתו של חודש אלול: פשפוש במעשים ובמידות כדי לתקן את כל הצריך תיקון⁵⁵.

מח. ראוי ונכון להזדרז לשוב בתשובה כבר בחודש אלול, ולא להמתין לערב יום הכיפורים, כי בזה ניכר שתשובתו היא מאהבה לא מיראה⁵⁶.

מט. תשובה שנעשית בחודש אלול - היא תשובה מעולה ואיכותית יותר מתשובה שנעשית בשאר ימות השנה, ולכן היא מתקבלת יותר⁵⁷.

נ. יש לשים דגש רב על עבירות שהורגל בהם עד שנעשו לו כהיתר, המקנות לו את התואר 'מומר לדבר אחד'⁵⁸.

נא. גם תשובה שאינה שלימה מתקבלת בחודש אלול, שלא כבשאר ימות השנה שאינה מתקבלת⁵⁹.

55. וכידוע, שם החודש מורה על ענינו, שהרי שמות החודשים עלו מבבל, ובלשון ארמית משמעות התיבה 'אלול' היא: חיפוש ופשפוש, כדמתרגמין קרא ד'ויתורו את ארץ כנען' - 'ויאללון ית ארעא'. הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה ר"ה פ"א הע' 3).

56. בא"ח (בבן איש חיל ח"ב דרוש לשבת תשובה).

57. חיי"א (תחילת כלל קלח); משנ"ב (בהקדמה לסימן תקפא).

58. שערי תשובה ומחזור בית אל (דיני חודש אלול אות לב).

59. הגר"ד יפה (לעבדך באמת).

חשבון הנפש

נב. מראש חודש אלול ועד יום הכיפורים ראוי ונכון לערוך 'חשבון הנפש'⁶⁰. המקפיד על כך - ינצל מדין של מעלה, שכן אמרו חכמים: 'אם יש דין למטה - אין דין למעלה'⁶¹.

נג. ראוי ונכון לעשות חשבון הנפש לפני הסעודה ולפני השינה, ואם נמצא דבר עבירה בידו - יתוודה עליו⁶².

נד. חשבון הנפש יכול להיעשות לפי סדר היום, מעת הקימה בבוקר עד עת השינה, או לפי סדר האיברים, מלמעלה למטה: המח (המחשבה), העיניים, האזניים, הפה וכו'⁶³.

נה. מי שבטרם לכתו לישון מעביר במחשבתו את היום שעבר מעת הקימה, ומפשפש במעשים שעשה במשך היום, הקב"ה מאריך ימיו יותר מכפי שנקצב לו⁶⁴.

60. יעביר במחשבתו את היום שעבר מעת הקימה, ויפשפש במעשיו שעשה במשך היום, יתוודה וישוב, ובזה יזכה לתואר 'מארי דחושבנא'. חיד"א (עבודת הקודש אות קפד ומורה באצבע אות רמג). הו"ד בכה"ח (סתקפ"א סקכ"ב). וכ"מ במט"מ (סתשע"ח). ומקורו בזוה"ק (קרח קעח).

61. ב"ר (כו, יד).

62. מהרי"ל. הו"ד במחזור בית אל (אות כט). ויש נוהגים בימים אלו לומר בעת האכילה את תפילת השב לרבינו יונה.

63. הגר"ד יפה (עבודת הימים הנוראים עני"א).

64. משנ"ב (רלט, ט); סידור תתקבל (עמ' 401).

תענית דיבור

נו. יש מגדולי ישראל שנהגו להתענות 'תענית דיבור' בחודש אלול, ויש שרק הם מצידם לא היו פותחים בדברים, אך הם השיבו למי שפנה אליהם⁶⁵, ויש שרק נמנעו מדיבורים מיותרים⁶⁶.

ברכות ואיחולים

נז. החל מט"ו באב ראוי ונכון לבקש ברכות מצדיקים לכתיבה וחתימה טובה⁶⁷.

נח. ראוי להרבות בברכות ואיחולים ל'כתיבה וחתימה טובה', כי מכל ברכה נברא 'מליץ יושר' שיצטרף לטובה ביום הדין⁶⁸.

65. הנהגת הגר"ש וולבה.

66. ויש מי שקיבל על עצמו אחד מהנ"ל רק בשעות הסדרים, ויש מי שרק באחד הסדרים; וכל הנ"ל בכלל מעלת 'תענית דיבור'. הגר"ד יפה (עבודת הימים הנוראים עמ' ר). הסבא מסלבודקה יעץ כיצד לקבל תענית דיבור מבלי ששימו לב (שהרי המתענה ומפרסם זאת - נענש על כך כמבואר בשו"ע סתקס"ה ס"ו): יקבל על עצמו שלא להתחיל לדבר, ואם מדברים עמו - יקצר באופן שלא ישימו לב שהוא שרוי בתענית דיבור, ובזה ימצא חן בעיני אלקים ואדם. שערי הימים הנוראים (ערע"ט).

67. עבודת ישראל (ט"ו באב).

68. קבלה מאחיה השילוני, כי "בכל פעם שישראל אחד אומר לחבירו 'כתיבה וחתימה טובה', החל מט"ו באב ועד ר"ה, נברא מליץ יושר בשבילו ובשביל חבירו, ולכן יש להרבות בברכות ואיחולים בימים

נב. ראוי ונכון לאחל שנה טובה לאנשים שאינם שומרים תורה ומצוות בנוסח: 'לשנה טובה תכתב ותחתם'⁶⁹, כדי ללמדם או להזכירם שיש דין ויש דיין שכותב וחותם⁷⁰.

פ. רבים מאחלים איש לרעהו בנוסח: 'תכלה שנה וקללותיה', ומעטירים שהשנה החדשה תהיה טובה יותר מהשנה החולפת. יש להזהר שלא להיות כפויי טובה לבורא עולם, ולהודות לו - באותה מידה - על כל החסדים והטובות שהיו במשך השנה, ולייחל שימשיכו גם הלאה⁷¹.

פא. בעשרת ימי תשובה מאחלים: 'גמר חתימה טובה'. ראוי ונכון שלא לקצר ולומר 'גמר טוב', משום דמיחזי כקץ וסוף ח"ו⁷².

פב. כשחבירו מברכו בברכת 'שנה טובה' - תחילה יענה 'אמן', ורק לאחר מכן ישיב ברכה לחבירו⁷³.

הנוראים, כי כל ברכה וברכה שאחד מברך לחבירו מצטרף לטובה ביום הדין". בטוב ירושלים (עש"ו); בפקודיך אשיחה (אלול); דברי תורה (מהדורה א אק"ו).

69. ולא להסתפק בנוסח 'שנה טובה'.

70. הגר"ד יפה (עבודת הימים הנוראים ע"ע).

71. הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה ר"ה פ"א הע' 35). כמו כן, הוא העיר על חלק ממדפיסי הלוחות שנה, שבסוף הלוח הם כותבים 'תכלה שנה וקללותיה', כי מה טעם יש בכתיבת דבר זה שנה שלימה קודם לכן (בזמן הדפסת הלוח), ואין זה אלא כפתחון פה לשטן ח"ו (שם).

72. דרכי חיים ושלו (סתש"ט).

73. ראה משנ"ב (סרטי"ו סק"ט).

סג. רבים משיבים למאחל: 'וכן למר', אך יש שהקפידו לא להזכיר לשון מרירות, והשיבו למאחלים: 'גם אתם' וכדומה⁷⁴.

פד. הכותב אגרת לחבירו משנכנס אלול - יברכו ב'כתיבה וחתימה טובה'. 'אגרת' - לאו דוקא, אלא אף באמצעים המקובלים בימינו, כגון פקס או דואר אלקטרוני⁷⁵.

פה. יש שהתנגדו למשלוח 'כרטיסי ברכה' בחודש אלול לקרובים ולידידים, לאחל להם שנה טובה, לפי שמנהג זה מקורו מהאומות, ויש בזה משום הליכה בדרכיהם⁷⁶.

פו. בכל עת ראוי לאדם לקבל ברכות מזקנים צדיקים וזקנות צדיקות, וגדולי עולם נושעו בזכות ברכותיהם של זקנים וזקנות⁷⁷.

פז. ישנם מלאכים בשמים שנקראים 'בעלי כנפיים', שכל ייעודם הוא: לשאת בכנפיהם ברכה היוצאת מפי יהודי⁷⁸.

74. דרכי חיים ושלוש (סתשלי"ט).

75. שערי הימים הנוראים (עכ"ז).

76. אוצר מנהגי ישראל (תחילת דיני ר"ה בהערה).

77. ילקו"ש (רות ג, עה"פ ברכה את).

78. אור החיים הק' (דברים לב, יא).

פרק ב

סליחות

א. החל מיום א' דסליחות מתחילים 'הימים הנוראים', על כל המשתמע מכך¹.

ב. עיקר המטרה באמירת הסליחות היא - שנקבל על עצמנו לשוב בתשובה. אמירת הסליחות מבלי להתעורר לתשובה, היא בבחינת 'העיקר חסר מן הספר'².

ג. המחשבה שאמירת הסליחות בכל יום היא עול כבוד - מחשבת פסול היא; אלא צריך לחשוב שבימים הקרובים עומד הוא להשפט על חייו, והוא יכול להנצל על ידי בקשת סליחה אמיתית, וההזדמנות לכך היא אמירת סליחות³.

ד. גם תלמידי חכמים שעוסקים בתורה בהתמדה רבה צריכים לומר סליחות עם הציבור⁴.

1. מג"א (ספ"ח סק"ג).

2. בכתבי הח"ח (עמ"ג) מובא, כי כאשר אמרו סליחות בישיבת ראדין, הח"ח השתיק את כל הבחורים, ואמר: מה מועיל לספר לה' שחטאנו, הלא זאת גלוי וידוע לפניו, אלא עיקר הענין הוא שנקבל על עצמנו שלא שוב לכסלה ונשוב בתשובה.

3. שערי הימים הנוראים (ע"ל).

4. מטה אפרים (סתקפ"א ס"א), וכמבואר במשנ"ב (סתרי"ט סקט"ז).

ה. בן עדות המזרח שלא עלה בידו לומר סליחות בימי החודש, יעשה כל מאמץ לקום לסליחות לפחות מכ"ה אלול ואילך⁵.

אופן אמירת הסליחות

1. קיימת מעלה גדולה להיות עטוף בטלית בעת אמירת הסליחות, כדי לומר י"ג מידות כמו הקב"ה שנתעטף בטלית והראה למשה סדר תפילה, ואמר לו: 'כל זמן שישראל חוטאים יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם'⁶.
2. ראוי ונכון לעמוד בעת אמירת הסליחות⁷, ולכל הפחות באמירת 'אל מלך', 'י"ג מדות' ו'ידויו'⁸.
3. בכל פעם שמזכיר לשון בכיה בסליחות, ראוי ונכון לעשות - לפחות - קול בכי⁹.

-
5. מועד לכל חי (סי"א א"ט). הגרב"צ אבא שאול אמר שלכל הפחות יש לקום לסליחות כמנהג האשכנזים. נר ציון (פ"ג סי"א).
 6. שערי הימים הנוראים (עליה). סיבה נוספת להתעטפות בטלית בעת הסליחות, כדי לפטור את הט"ק בברכת הט"ג סמוך ככל האפשר ללבשת הט"ק, כי אין להמתין זמן רב מלבדך על הט"ק שלובש (שם).
 7. קיצור השלי"ה. הו"ד בא"ר (סתקפ"א סק"ט).
 8. א"ר (שם) ומט"א (שם סק"יח).
 9. ברכ"י (ו"ד סש"ד בשו"ר ברכה א"ג). וכן הורה הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה ר"ה פ"א הע' 16).

ט. עדיף לומר מעט סליחות במתינות ובכוונה, מאשר לומר הרבה סליחות במרוצה¹⁰.

י. מי שאומר 'נפילת אפיים' ללא כוונה וללא שימת לב למילים שמוציא מפיו, 'גורם לעצמו להסתלק מן העולם בטרם עת'¹¹.

יא. מי שאינו מספיק לגמור כל קטע בסליחות עם הציבור, עליו להפסיק באמצע הקטע ולומר עם הציבור 'אל מלך יושב' וי"ג מידות¹².

יב. מי שמפסיק באמצע הסליחה מכל סיבה שהיא (כגון כדי לומר י"ג מידות עם הציבור) - עליו להפסיק בסוף הענין¹³.

10. ראה שו"ע (סי"א ס"ד), באה"ט (סתרכ"ב סק"ד), מט"א (סתרי"ט סמ"ד) וברכ"י (שם סק"ה). וכן הורה הגר"ד יפה לבחורים שאינם מספיקים לומר את פיוט הסליחות בקצב של השי"ץ, ובכדי להספיק לומר את כל הפיוט צריך למהר על חשבון הכוונה, ושאלוהו: מה להעדיף. תשובתו היתה: 'אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לשמים', 'עדיף לומר מעט בכוונה מהרבה שלא בכוונה, ויאמרו בקצב שלהם, כמה שיספיקו'. המאחר לאמירת סליחות - יאמר עם הציבור את הסליחה בה הם אוחזים. ארחות רבינו (ח"ב עניני ר"ה סי"ז) שכן נהג הגר"י קניבסקי.

11. מג"א בשם הזוהר.

12. הגר"ח קניבסקי (ימי הרחמים עמ' יז). ויש סוברים כי יש להפסיק רק לאמירת י"ג מידות, ולא ליאל מלך יושב' (אשרי האיש ח"ג פ"ג אי"ז). לאחר שאמר י"ג מידות, רשאי להמשיך איך שירצה: או לחזור למקום שהפסיק, או לדלג ולהמשיך יחד עם הציבור. שערי הימים הנוראים (על"ט).

13. שערי הימים הנוראים (על"ט).

יג. מי שאומר סליחות לאט, כאשר הש"ץ מגיע ל'שמע קולנו', יסיים את הפסוק שבו הוא אוחז ויאמר 'שמע קולנו' יחד עם הציבור, ואחר כך ימשיך עם הציבור¹⁴.

נוסח הסליחות

יד. עיקר הסליחות הם הפסוקים שלפני הפיוטים¹⁵, ויש להקפיד לאומרם, והמדלגם - הפסיד העיקר¹⁶.

טו. בעשרת ימי תשובה מאריכים יותר בסליחות. מי שנאלץ לקצר באמירת הסליחות - יתן עדיפות לסליחות המדברות מענין התשובה ואותן יאמר¹⁷.

טז. למנהג הישיבות שאומרים וידוי רק פעם אחת¹⁸ - יש לדלג על הקטעים שבין וידוי לוידי ('אשמנו מכל עם וכו')¹⁹.

14. שערי הימים הנוראים (עתקפ"ז).

15. והסליחה מבוססת עליהם.

16. ספר חסידים (סרני"ו); מג"א (בהקדמה לסס"ח) ומחצית השקל (שם); הגר"ש אלישיב והגר"ח קניבסקי (הו"ד בשערי הימים הנוראים עמ"ד).

17. שערי הימים הנוראים (עלי"ט) בשם הגר"מ טיקוצינסקי, משגיח דשיבת סלבודקה.

18. משום שאין להרבות בוידוים, שכן הכופל וידויו הרי הוא ככלב שב על קיאו. אר"י ז"ל (הו"ד בשערי הימים הנוראים עמ"ז); מעשה רב (סר"ב).

19. כי מטרת הקטעים היא להפריד ולהפסיק בין וידוי לוידי, ומכיון שהוידוי נאמר רק פעם אחת - אין צורך לאומרם. ועוד: יתכן שהם נחשבים כוידוי, וכאמור - אין להרבות בוידוים (שם).

בא. קיימת עדיפות לומר סליחות לפני תפילת שחרית, מחמת המאמץ והקושי שבקימה לפני הזמן שרגיל לקום בשאר ימות השנה²⁴.

בב. האומרים סליחות בחצות לילה, ראוי ונכון שיאמרו תחילה 'קריאת שמע שעל המיטה'²⁵.

בג. יש להמנע מלומר סליחות מחצות יום עד חצות לילה, לפי שזמן זה אינו עת רצון, ונאמר²⁶: 'בעת רצון עניתך'²⁷.

כד. ההבטחה שי"ג מידות אינן שבות ריקם - לא נאמרה כאשר הן נאמרות לפני חצות לילה²⁸.

24. הנוהג כן - מראה שמתאמץ לחזור בתשובה, ומי שמתאמץ הוא קרוב יותר לתשובה, כמבואר במדרש (שהש"ר ה, ג). שערי הימים הנוראים (על"א). מה גם שהסליחות נתקנו לכתחילה לאומרים לפנות בוקר, כמוכח מנוסח הסליחות במקומות רבים; והאומר סליחות בזמן אחר צריך לשנות את הנוסח בהתאם, כדי שלא יהיה בכלל דובר שקרים לפני השי"ת. סיבה נוספת לאמירת הסליחות בבוקר: עיקר ההבטחה על י"ג מידות שאינן חוזרות ריקם, היא - כשהם נאמרים בתעניות (רש"י ר"ה יז, ב, ד"ה ברית - כמבואר בדברי יציב או"ח סרמ"ט). והנה כיום קשה לצום בימי הסליחות, אך לפחות כשאומר סליחות בבוקר, בטרם אכל באותו יום, זה נחשב קצת שאומר סליחות בצום. ואף אם הוא שותה קפה לפני הסליחות, מ"מ בתוך כל הציבור יש גם כאלו שלא שתו, ומעלה זו לא נמצאת במי שאומר סליחות בזמנים אחרים. שם.

25. נר ציון (פ"ג סט) עפ"י האריז"ל.

26. ישעיה (מט, ח).

27. נר ציון (פ"ג ס"ז).

28. שו"ת אג"מ (או"ח ח"ב סק"ה).

כה. ראוי ונכון שלא לומר אפילו 'אשרי יושבי ביתך' לפני חצות לילה, כדי שאף מזמור זה יאמר בעת רצון²⁹.

אמירת סליחות ביחידות

כו. גם מי שאומר סליחות ביחידות - יפתח במזמור 'אשרי יושבי ביתך', למרות שאין אחריו קדיש³⁰.

כז. יחיד הרוצה לומר י"ג מידות, רשאי לאומרן בטעמים³¹, או בניגון שבו הוא לומד³².

כח. מי שנאלץ לומר סליחות ביחידות - עדיף שלא יאמר כלל י"ג מידות (אלא יאמר עד 'כמו שהודעת לעניו מקדם')³³.

29. כדעת הגר"ש אלישיב (אשרי האיש ח"ג פ"ג אות ז) שאין לומר אפילו 'אשרי' קודם חצות. אולם לדעת הגר"ז אויערבאך (הליכות שלמה ר"ה פ"א דבר הלכה אות ז) אפשר לומר עד י"ג מידות לפני חצות (כולל 'אשרי' ופסוקי 'לך ה' הצדקה' ו'שומע תפילה' וגו').

30. ליקוטי מהרי"ח.

31. שו"ע (סתק"ה ס"ה) ומשנ"ב (שם סק"ב).

32. והעיקר שלא יראה שאומרן דרך תפילה ובקשה. שו"ת אג"מ (יו"ד ח"ג סו"ס כא).

33. כי רבים חולקים על ההיתר של השו"ע לומר י"ג מידות ביחידות בניגון וטעמים, כמבואר בכה"ח (סק"א אות כג). וכן: יש סוברים שאם קוראם בניגון וטעמים עליו לגמור את כל הפסוק, והיות שסיום הפסוק הוא ההיפך ממידת הרחמים, יש להמנע מזה. ראה בא"ח (ש"א כי תשא א"ט) ומשנ"ב (שם סק"ג וסתקפ"א סק"ד) ושערי הימים הנוראים (ע"ח).

כמ. נשים שאומרות סליחות ביחידות, תדלגנה על י"ג מידות, כיון שאינן רגילות בניגון וטעמים³⁴.

5. קטעי סליחות בארמית, כגון 'מחי ומסי', אין היחיד אומרם. אולם מי שלא הספיק לאומרם יחד עם הציבור, יכול לאומרם כל זמן שהציבור עדיין לא סיימו לומר את כל הסליחות. הסתיימה אמירת הסליחות - אין להשלים יותר³⁵.

34. הגר"ש אלישיב (אשרי האיש מועדים ע"ט סי"ב; הליכות והנהגות תשרי עמ' 2); הגר"ח קניבסקי (ימי הרחמים, עמ' כא).

35. הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה ר"ה פ"א סי"ד).

פרק ג

י"ג מידות

- א. כוחם של י"ג מידות של רחמים הוא גדול מאוד. אולם, כדי שאמירתם תפעל את פעולתם המלאה - צריך לאומרם בכוונה ובדקדוק¹.
- ב. יש סוברים שאסור לומר י"ג מידות של רחמים ללא כוונה².
- ג. אין להסתפק באמירת י"ג מידות גרידא, אלא יש להשתדל לנהוג אותם הלכה למעשה, ולכל הפחות בעת אמירתם יעורר בלבו רצון לקיימם³.
- ד. ראוי ונכון להגביה את הקול באמירת י"ג מידות של רחמים, כפי שנהג משה רבנו כשאמר י"ג מידות⁴.
- ה. אולם, אין להגביה את הקול באופן חריג ומוזר, שלא יהיה ללעג בעיני הבריות⁵.

1. שערי הימים הנוראים (עטרפ"ה).

2. כה"ח (סתקפ"א סק"ה).

3. הגר"ד יפה (עבודת הימים הנוראים עני"ג).

4. כמבואר בפרקי דר"א (פמ"ו): '... התחיל משה צועק בקול גדול ואמר: ה' ה' אל רחום וחנון וגו'.

5. בא"ח (ש"א כי תשא ס"א).

ה. יש להתחיל לומר י"ג מידות יחד עם הציבור, אך אין צריך לסיים יחד עמם, ויכול להמשיך לאומרם לאט ובכוונה גם לאחר שהציבור סיים.⁶

ו. מי שלא סיים את הוידוי כשהציבור התחיל לומר י"ג מידות, עליו להפסיק אפילו באמצע הוידוי לאמירת י"ג מידות.⁷

ז. מי שכבר התפלל, ושומע ציבור שאומר י"ג מידות, ראוי ונכון שיפסיק מלימודו ויענה עמהם.⁸

ח. הלומדים תורה ברבים אינם צריכים להפסיק מלימודם כדי לומר י"ג מידות עם הציבור.⁹

אופן אמירת י"ג מידות

ט. 'ויקרא בשם ה'' - נחלקו הפוסקים מי היה הקורא:

6. בא"ח (כי תשא א"ד).

7. שהרי י"ג מידות נחשב לדבר שבקדושה. שו"ת שבט הלוי (ח"ז ס"ב אות א, וח"ט סכ"ד אות ב).

8. משום שמטיב בזה עם ציבור המתפללים, מפני שככל שיש יותר אומרים - כן מתעוררת עליהם יותר מידת הרחמים. שו"ת אג"מ (או"ח ח"ג ספ"ט).

9. שו"ת אג"מ (או"ח ח"ג ספ"ט).

האם ה' ¹⁰ או משה ¹¹, וראוי לכוין את שניהם ¹².

י. בעת שאומר 'ויעבור' ישחה מעט, ויזקוף כשאומר: 'ה' ה' אל רחום וחנון וגו' ¹³.

יא. 'ה' ה' אל רחום וגו' - יש להקפיד להפסיק בין 'ה' הראשון ל'ה' השני, וכל מי שלא מפסיק - עתיד ליתן את הדין ¹⁴.

10. ואז יש להפסיק מעט בין תיבת 'בשם' לתיבת 'הי'. אבודרהם. הו"ד במג"א (סתקס"ה).

11. ואז יש להסמיק את תיבת 'בשם' לתיבת 'הי'. מחצית השקל (שם) בשם התרגום.

12. ליקוטי מהרי"ח (חי"ג נז, ב). ובאשר להפסק - העולם נוהג להפסיק כדעת האבודרהם.

13. בא"ח (שי"א כי תשא סי"א).

14. רבנו בחיי (שמות, כי תשא עה"פ הני"ל); בא"ח (שי"א כי תשא אות יא). ויש להקפיד בזה גם בעת שקוראים שנים מקרא ואחד תרגום, ובכל עת שמזכירים י"ג מידות (שם).

פרק ד

קבלות

א. בימים קדושים אלו אנשי מעשה מקבלים על עצמם קבלות כל שהן לגדר ולסייג, וכותבים אותם, ומזמן לזמן בודקים אם הן מקויימות¹.

ב. אדם שמקבל על עצמו קבלה לעתיד, הקב"ה ברחמיו ידון אותו בראש השנה על פי קבלתו לעתיד, ויתן לו את הכלים הנצרכים להגשמת קבלתו².

ג. גם אדם ששקוע בדרך רעה עד צווארו, אם יקבל קבלה שמחמתה קיימת תקוה שבעתיד יתקן את דרכו - ירבו סיכוייו לזכות בדין³.

כללים לקבלות

ד. המקבל קבלה - יתנה שמקבל על עצמו קבלה זו בלי נדר.

1. חיד"א. הו"ד בכה"ח (סתרי"ג סק"יב). ביערות דבש מובא, כי לפעמים היצה"ר מפתה את האדם לחזור בתשובה בימים הנוראים, כדי שיוכל לינוק ממנו את כל הקדושה שקיבל ע"י עשיית התשובה, ע"י שאח"כ יחזור לסורו. ע"כ יראה לקבל על עצמו אפילו קבלה אחת - ולו הקטנה ביותר - ולא יסור ממנה, ואז יהיה מוסיף והולך שלא ישלוט עליו היצה"ר.

2. ימים הנוראים (פ"ד ס"ב).

3. אור יחזקאל (ח"ב, ימים הנוראים, עקל"ה).

אם אינו מתנה שמקבל בלי נדר - יש לקבלה תוקף של שבועה בנקיטת חפץ⁴.

ה. עדיף לקבל דבר אחד - אך לקיימו כל השנה, מאשר לקבל דברים רבים ולקיים את הרוב, כי אין רע יותר מלקעקע את כח ההחלטה והקבלה שבנפש האדם⁵.

ו. במקרים רבים יש להורות לבחורים לשכוח מהעבר, ולהשקיע רק בקבלה כל שהיא מכאן ולהבא⁶.

ז. בעת הצורך, יש להורות לקבל אפילו קבלה קטנה שתוקף זמנה קצר, כי גם קבלה כזו כוחה רב לקראת יום הדין⁷.

ח. לאחר שבחר קבלה אחת, קטנה, שיכול לעמוד בה ללא ספק - עליו לקיימה יום יום במסירות נפש, וללכת עמה עד הסוף, בבחינת 'הטילוני עמה', ואז יזכה שיתקיים הדבר בידו⁸.

ט. מי שמקבל עליו לעשות ככל אשר יורוהו רבותיו, הן במצוות והן במעשים טובים - נחשב לו כבר עתה כאילו עשאו⁹.

4. האדמו"ר מצאנז קלויזנבורג (ביטאון צאנז גליון שעה) בשם החידושי הר"ם.

5. הגר"ש שבדרון (קול דודי עקנ"ד).

6. הגרא"מ שך (מחשבת מוסר עשס"ד).

7. הגרא"מ שך (קונטרס עבודת חודש אלול עמ' כא).

8. הגר"א אריאלי (בית ועד ענ"ד).

9. שערי תשובה (ש"ב סי"י): "וכן אמרו רבותינו ז"ל (מכילתא בא יב, ב):

- י. המקבל קבלה בעת הנעילה, יתנה שכל מה שעתידי לעשות במשך השנה מכח קבלתו - יחול למפרע מעת הנעילה.
- וכן: יתנה שכל הקבלות שיקבל במשך השנה יחולו למפרע מעת הנעילה¹⁰.

המלצות לקבלות

- יא. במקרים רבים מומלץ מאוד שהקבלה תהיה בענייני אמונה ובטחון, שהם יסוד ושורש לכל התורה¹¹.
- יב. יש מראשי הישיבות שהמליצו להתחזק בשמירת זמנים קבועים לסדרי היום (אכילה בזמן קבוע, שינה בזמן קבוע

ויולכו ויעשו בני ישראל', וכי כבר עשו, והלא לא עשו אלא עד ארבעה עשר לחודש? אלא כיון שקיבלו עליהם לעשותו, מעלה עליהם כאילו עשו מיד. ואמרו (אבדר"ן פכ"ב): כל שמעשיו מרובים מחכמתו - חכמתו מתקיימת, שנאמר (שמות כד, ז): 'נעשה ונשמע'. ביאור הדבר, כי האיש אשר קיבל על נפשו בלב נאמן לשמור ולעשות על פי התורה אשר יורוהו ועל פי המשפט אשר יאמרו לו היושבים על המשפט, יש בידו מן היום הזה שכר על כל המצוות".

10. הרווח בזה יהיה שכל קבלה שיקבל במשך השנה תהיה לה קדושת יום הכיפורים מחמת התנאי שבשעת הנעילה. הגר"א לופיאן בשם הסבא מקלם (לב אליהו בהקדמה עמ' 42). במשך השנה, בעת שהגר"א לופיאן היה מדבר בועדים על ענין התקנות והקבלות, הוא היה תמיד מזכיר שעלינו לדעת שלקבלות שלנו יש תוקף וקדושת יוה"כ (שם).
11. התחזקות באמונה כוללת שני ענינים: א. להאמין שהכל מהבורא יתברך; ב. להאמין דכל מאי דעביד רחמנא לטב עביד.

וכן שאר סדרי היום), כי תועלתם רבה ונפלאה הן לשוב הדעת והן לניצול הזמן¹².

יג. בחור או אברך שאינו מסוגל לעמוד בסדרי הישיבה או הכולל, יקבע לעצמו גבולות משלו שבהם יוכל לעמוד, ויקבל על עצמו שעל גבולות אלו לא יעבור בשום אופן¹³.

יד. יש מגדולי המוסר שהמליצו לקבל קבלה שתהיה בה גם בחינה מקסימלית וגם בחינה מינימלית¹⁴.

טו. מומלץ לאדם לקבל על עצמו 'יסורים טובים' (כשמירת הלשון והעיניים או השכמת בית הכנסת)¹⁵, וזה ימנע ממנו 'יסורים רעים' (כמחלות ועניות).

טז. תלמידי בית התלמוד דקלם קיבלו על עצמם לקראת ראש השנה - לקבל כל אדם בסבר פנים יפות¹⁶.

12. הגרש"ז אויערבאך היה אומר: צורבים רבים הכרתי, שהיו מוכשרים להתגדל לתפארת, אבל אי שמירת הזמנים היה בעוכריהם, ולא הצליחו. הליכות שלמה (ר"ה פ"ג הע"י 13).

13. הגר"ד יפה. הו"ד בעבודת הימים הנוראים (עמ' ו, הערה ה).

14. הגר"י סלנטר; מכתב מאליהו (יו"כ עש"ב). כגון: להיות כל יום בסדר א' מ-9 עד-12, ולכל הפחות מ-10 עד-11, וכיוצא בזה. דוגמא נוספת: ללמוד כל יום דף גמרא, ולכל הפחות עמוד אחד. שערי הימים הנוראים (ער"צ). דוגמא למאחר לתפילה: להגיע בתחילת התפילה, אך לא יאחר מ'ברוך שאמר', וכל כיוצא בזה. שערי הימים הנוראים (ער"צ).

15. שאדם בוחר לעצמו, ולא יסורים שבוחרים משמים עבורו.

16. קבלה זו היתה אופיינית מאוד לימים אלו, משום שדוקא לקראת ר"ה,

יז. רעיון לקבלה: כאשר מתעייפים מהלימוד, ויש רצון טבעי ללכת לנוח, להמשיך ללמוד עוד כמה דקות נגד הטבע¹⁷.

יח. רעיון לקבלה: להניח פתק בכיס, או על השולחן, המדף, המקרר וכדומה, עליו רשום פסוק או מאמר חז"ל מחזק בדבר הטעון חיזוק¹⁸.

יט. רעיון לקבלה: לא לשאול אדם 'מה דיבר עלי פלוני'¹⁹.

כ. רעיון לקבלה: לא לדבר על האורחים לאחר צאתם מבית המארחים - משוב ועד רע²⁰.

כא. רעיון לקבלה: בשוכך הביתה מאירוע - לא להזכיר כלל שמות של אנשים שהיו באולם השמחות²¹.

אנשים יראי חטא רגילים - מתוך חרדת הדין - להיות רציניים, זועפים, מתוחים, מכונסים בתוך עצמם ולא שמים לב לזולתם, דוקא אז מצאו בקלם לנחוץ לקבוע במיוחד להתייחס בחיבה, אהבה וכבוד לכל אדם ולהראות להם פנים שוחקות. תנועת המוסר (ח"ב עט"ז).

17. הגר"ד יפה (עבודת הימים הנוראים ע"ל).

18. כגון: 'מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה', או: 'זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים'. מי שנוהג כן - כותב הח"ח (זכור למרים פכ"ה): 'ברור אצלי שעבור זה יזכר לפני ה' לטובה ולברכה'.

19. עיי' נמנעים מהכשלות ב'לשון הרע', 'לפני עיור לא תתן מכשול' (שלפעמים גורם לנשאל לשקר) ועוד. אא"כ יש לך צורך לשמוע את הדברים כדי להשמר מנזק או הפסד. ראה לכתחילה (שמירת הלשון עצי"ה).

20. הגר"י זילברשטיין.

21. הליכות בא"ל (פכ"ח הע' קכט).

פרק ה

לימוד מוסר

- א. 'חוב גמור על כל אדם ללמוד בכל יום בספרי היראה אם מעט ואם הרבה, שהוא יותר חיוב מכל לימודו, כי מה ה' אלוקיך שואל ממך כי אם ליראה'¹.
- ב. החיוב ללמוד מוסר הוא גדול אף יותר מהחיוב ללמוד משניות².
- ג. לימוד המוסר הינו גורלי ביותר כדי שהאדם ימלא בשלימות את תפקידו בעולם הזה, ויזכה בחיי נצח לעולם הבא³.
- ד. אין אפשרות לתקן מידות רעות ולהשיג מידות טובות ללא לימוד המוסר.

1. חיי אדם (כלל קמג; צוואה).

2. שעה"צ (סימן א ס"ק כו).

3. הגר"ד יפה (עבודת הימים הנוראים עט"ו). כה מעיד הגר"ש וולבה על עצמו: עד כמה שלימוד מוסר הוא טל של תחית המתים - יכול המחבר להעיד על עצמו. לשמונה שנים התגלגל לארץ לא מטהרה, אשר מלבד שני שוביים לא היה שם בן תורה. כל הרבנים ובני תורה שגרו שם התקלקלו, מלבד אחד ואולי שנים. מסתמא גם המחבר התקלקל שם בכמה דברים. אולם על צורתו כבן תורה שמר אך ורק לימוד המוסר, ומי יודע לאן היה מגיע בלעדיו. הדרכה ללימוד המוסר.

וכן, ללא לימוד מוסר כמעט ברור שעוברים כמה וכמה איסורים מידי יום ביומו⁴.

ה. מי שאינו לומד מוסר - בין השאר - הוא גם מזמין לעצמו בעיות קשות ב'שלום בית'⁵.

ו. בימים הנוראים ראוי למעט בלימודים אחרים, ולהרבות בלימוד ספרי מוסר, כדי לעורר את הלב לתשובה⁶.

ז. על פי רוב - 'מי שאינו מתמיד ללמוד מוסר, לא טעם טעם יראת חטא', ויראת חטא נצרכת במיוחד בימי רצון אלו⁷.

ח. עיקר עבודת ראש השנה הוא המלכת ה'. לא שייך להמליך את ה' מבלי לדעת כיצד ממליכים, ולכן יש לקבל לקבוע זמן ללימוד הלכות ומוסר⁸.

4. משנ"ב (ס"א סק"ג). וראה שעה"צ (ס"ק כו).

5. מכיון שאינו יודע להאשים את עצמו, ותמיד הוא חושב שאחרים אשמים. הגר"ש אלישיב (עבודת הימים הנוראים עט"ו הערה י).

6. יסוד ושורש העבודה (שער י, פ"ד).

7. פלא יועץ (ערך מוסר).

8. שכן ספרי מוסר אינם רק ספרי התעוררות, אלא הם כשולחן ערוך לחובת האדם בעולמו, להבין ולדעת כיצד ה' רוצה שנתנהג. ומשכך, לא ניתן לבצע את 'ותמליכוני עליכם' מבלי ללמוד בקביעות הלכות ומוסר. הגר"ד יפה (עבודת הימים הנוראים עס"ב).

ט. הסבא מקלם פסק: מי שלא מקבל על עצמו לעסוק במוסר כל השנה - אין יום הכיפורים מכפר על עוונותיו⁹.

אופן הלימוד

י. לימוד המוסר צריך להיות באופן אישי, בינו לבין עצמו, ללא חברותא¹⁰.

יא. יש ללמוד ספר אחד על הסדר, או - לכל הפחות - שער אחד, או ענין אחד, או לעבוד על מידה אחת. אין לקפוץ מספר לספר, או מדבר לדבר¹¹.

יב. יש להתחיל את לימוד המוסר בקריאת משפט או קטע אחד מתוך התבוננות רבה ודקדוק רב¹².

יג. אחרי לימוד המשפט או הקטע בעיון - יש לחזור עליו בקול ובניגון במגמה לחדור יותר ויותר להבנת הענין¹³.

יד. כל זמן שמרגישים טעם ורושם בחזרה על המשפט או

9. ימים נוראים (פ"ה א"ט).

10. הגר"ש וולבה (הדרכה ללימוד המוסר).

11. הגר"ש וולבה (הדרכה ללימוד המוסר).

12. שכן בספרי המוסר היסודיים אין מליצות פיוטיות סתמיות שאין לדקדק בהם. הגר"ש וולבה (הדרכה ללימוד המוסר).

13. וכאן המקום ללמוד 'ברגשת הנפש', בסערת הרוח ובשפתיים דולקות'. הגר"ש וולבה (הדרכה ללימוד המוסר).

הקטע - יש להמשיך בחזרה גם אם זה יארך ימים ושבועות¹⁴.

טו. תוך כדי החזרה על המשפט או הקטע - יחשוב על עצמו: מה מצבו האישי בענין שהוא לומד עתה¹⁵.

טז. יש להשתדל להסיק מסקנה מעשית מהנלמד, להגיע לשינוי כל שהוא או חיזוק - ולו הקטן ביותר - בהתנהגות¹⁶.

זמן הלימוד

יז. הזמן הנכון ביותר ללימוד מוסר, הוא - לפני או אחרי אחת משלושת תפילות היום¹⁷.

ספרי מוסר לכל השנה

יח. ספרי המוסר היסודיים הם: חובות הלבבות, ארחות צדיקים, שערי תשובה, תומר דבורה, אגרת הרמב"ן, מסילת ישרים, אור ישראל¹⁸.

14. הגר"ש וולבה (הדרכה ללימוד המוסר).

15. הגר"ש וולבה (הדרכה ללימוד המוסר).

16. הגר"ש וולבה (הדרכה ללימוד המוסר).

17. הגר"ש וולבה (הדרכה ללימוד המוסר).

18. צעירים עד גיל 16 יתחילו ללמוד תנא דבי אליהו, מסכת אבות (עם מפרשים), שמירת הלשון, מכתב מאלהו ח"א.

יט. יש אנשים שלכם מתעורר ונפתח לעבודת ה' - כאשר הם נחשפים לרעיונות או לסגנונות חדשים, עוד יותר מאשר כשהם לומדים מתוך הספרים המקובלים. עליהם לחזור אחר ספרים חדשים שיתעוררו על ידם¹⁹.

ספרי מוסר לימים נוראים

כ. גדולי ישראל המליצו ללמוד בימים הנוראים מתוך הספרים דלהלן: שערי תשובה (ובפרט שער ג), אורחות צדיקים - שער התשובה, מסילת ישרים, תומר דבורה, קיצור ספר חרדים, חיי אדם - הלכות ר"ה ויו"כ²⁰.

כא. בישיבות מסויימות נהגו בימים אלו להקריא את אגרתו של הגר"י סלנטר: 'מלפנים כאשר ידעתי, כל איש אחזו פלצות מקול הקורא קדוש אלול וכו'²¹.

כב. הגר"ש וולבה היה ממליץ להתחיל את לימוד המוסר בימים הנוראים (כהכנה ליום הדין) באיגרת יג ב'אור ישראל'²².

19. וגם מהספרים המקובלים - לא יניחו את ידם. וכך נהג הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה עשיית פ"ג הע' 15).

20. והכלל בזה: 'אין אדם לומד אלא במקום שלבו חפץ'.

21. הגהה בספר המכתבים (עפ"ט). וכך נהג הגה"צ יהודה ליב חסמן זצ"ל, המשגיח דישיבת חברון.

22. אני לדודי (עמ' 199).

כג. בימים אלו ראוי ונכון ללמוד היטב את דברי המסילת ישרים בפרק ד': 'אך ההערה לכל ההמון וכו' 23.

כד. רבים מגדולי ישראל נהגו ללמוד בימים הנוראים הלכות תשובה לרמב"ם 24.

כה. מראש חודש אלול ואילך יפה ונאה ללמוד 'שערי תשובה' ו'ספר היראה' לרבנו יונה, כדי לזכות לשוב בתשובה שלימה 25.

כו. אם אין מספיק זמן ללמוד את ספר 'שערי תשובה' כסדר, יש להתחילו מתחילה עד ה'יגון', ואחר כך לדלג לשער שלישי. אם גם לזה אין זמן – יש לדלג למדרגה העשירית, העוסקת במי שאין לו חלק לעולם הבא 26.

כז. יש לשים דגש על השער השלישי בשערי תשובה, כי על ידי לימוד שער זה – יידע כל אדם היכן הוא אוחז ומה מצבו האמיתי 27.

23. לקט רשימות (אלול עקמ"ו).

24. נחלי יהושע (בהקדמה); מרן הרב שך (עמ' 57); הדרך לתשובה (להגר"מ שטרנבוך, במבוא); ר' הירש (עמ' 398).

25. הנהגות הצדיקים (ח"ב עתק"א).

26. אור התשובה (על שערי תשובה, במבוא) בשם הגר"י לוינשטיין.

27. אור יחזקאל (מכתבים, אגרת רצו).

כח. בישיבות רבות נהגו ללמוד בכל יום לאחר תפילת שחרית פיסקה מתוך ספר 'ארחות חיים' לרא"ש, ובפרט בימים הנוראים²⁸.

כט. היות וחודש אלול נועד לחשבון הנפש, לכן ראוי ונכון ללמוד מתוך ספר 'חובת הלבבות' את שער 'חשבון הנפש'²⁹, ובו ל' חשבונות בענינים העומדים ברומו של עולם³⁰.

ל. לימוד מתוך ספר 'תומר דבורה'³¹ בימי הרחמים והסליחות - בודאי יעורר עלינו את רחמיו ומידותיו של הקב"ה³².

לא. יש שנהגו ללמוד בימים אלו את הסוגיה העוסקת במשפט האדם במסכת ראש השנה, דפים טז, א - יח, א³³.

לב. היו אדמורי"ם שהקפידו באופן מיוחד ללמוד בחודש אלול

28. הקדמה לארחות חיים עם פי' משנה הלכות.

29. הנספח לשער התשובה.

30. ייקח לו כל אחד ואחד לחוק ללמוד כל יום אחד מהחשבונות, ולהגות בו בכל דרכיו וזמניו הפנויים'. הגרי"י בורדיאנסקי (שיח יצחק עי"ח).

31. המיוסד על י"ג מידות של רחמים.

32. ראה ישמח ישראל (פרי' שופטים), מטה אהרן (ח"ב, גליון צב), איש חסיד היה (ערי"ב) וקונטרס המנהגים לחודש אלול (ח"ג א"ג).

33. ימים נוראים (סוף פ"ה).

את ה'אור החיים' הקדוש על פרשת בראשית ופרשת יתרו,
העוסק בעיקרי האמונה³⁴.

ג. רבים מעם קדוש נוהגים ללמוד בימים הנוראים מסכת
כריתות, משניות וגמרא³⁵.

34. יד אור החיים (עשנ"ד).

35. יסוד ושורש העבודה (חודש אלול שער י פ"ד).

פרק ו

עצות לזכות בדין

א. אחת העצות המועילות לזכות בדין - היא: להיות איש כלל, העושה עבור הכלל, 'איש שהרבים צריכים לו', ממזכי הרבים¹.

ב. מי שחוסם את פיו מלדבר סרה על אחרים - הקב"ה מודד לו כמידתו וסותם את פי המקטרגים מלדבר עליו סרה².

ג. עצה לזכות ביום הדין - להתרגל לחשוב על קשייו, מצוקותיו וצרותיו של הזולת, ולהתפלל עליו שה' יחלצו מהם ויושיעו³.

ד. אדם שמלמד זכות על כלל ישראל ודן לכף זכות את חבריו

1. משל לגנב, שכאשר המלך צריך אותו, הוא חותך את חבל התליה ומוריד אותו. הגר"א לופיאן (לב אליהו ערס"ו). בכל חודש אלול היה הסטייפלר אומר בשם הגר"י סלנטר, שכאשר אדם עומד בדין, כל הזכויות לא יספיקו לו אפילו כדי לתת לו כוס מים אחת, ומה היא העצה לזכות בדין? להיות ממזכי הרבים, שיהיו הרבים צריכים לו. במחיצתם (ח"ב עמ' 574); מחזור תתקבל (ר"ה במבוא ע"יב).

2. ובימים אלו זו תקותינו: 'סתום פיות משטינו ומקטריגנו'. הגר"ח ויטאל (שיחות התחזקות אלול ע"יב); ח"ח (שמירת הלשון וקונטרס עצות לזכות ליום הדין ע"יה).

3. הגר"נ ווכטפויגל (לקט רשימות אלול עמ"ז).

- יזכה שגם המקום ידון אותו לזכות ויכתבו ויחתמו בספר זכויות⁴.

ה. עצה להנהגה מיוחדת במשפט, שלא על פי כללי המשפט הרגילים: להתגבר על הרצונות הטבעיים, להתעלות מעל הטבע, ולשבור מעט מהמידות הרעות, התשוקות והתאוות⁵.

ו. עצה נוספת לזכיה בדין: להתחבר לחברים טובים, יראי אלוקים, ואז גם אם מגיע לו שיגזרו עליו עונש רע, הואיל וידידיו הצדיקים יצטערו מכך, הוא ינצל בזכותם⁶.

ז. עצה נוספת לזכות בדין: לרחם על הבריות, ואפילו על בעלי חיים, ש'כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים'⁷.

ח. כפי התנהגותו של אדם עם בני ביתו - כך בדיוק מתנהגים עמו משמים⁸.

ט. המרגיל את עצמו לשמוע ולקבל את תוכחתם של אחרים, זוהי עצה לזכות בדין בראש השנה⁹.

4. ראה מחזור תתקבל (ר"ה במבוא ע"ג).

5. על פי הגר"ד פוברסקי (מוסר ודעת).

6. הגר"א לופיאן. הו"ד בקונטרס עצות לזכות בדין (עמ"ג).

7. כמבואר במסכת שבת (קנא, א). ו'אמנם רק עפ"י מידת הרחמים יש לאדם תקוה שאם יעתיר בתפלה תתקבל בקשתו במרומים'. הגר"ח שמואלביץ (שיחות מוסר ע"ב).

8. חיד"א (דבש לפי מערכת ה אות טז).

9. חרדים (פע"ג).

י. עצה נוספת: ההתחזקות בשמירת שבת, בהלכותיה, בכבודה, בעינוגה, מפעילה את מידת הרחמים בשמים¹⁰, וכדי לזכות בדין אנו זקוקים למידת הרחמים¹¹.

יא. עצה נוספת: להפנים ולהשריש עמוק שהוא דל ואביון, ואין לו משל עצמו כלום, והינו תלוי אך ורק ברחמי שמים, ומתוך כך הוא ניגש לבקש על עצמו מתוך הכנעה ותחנונים, ללא שום זכות תביעה¹².

יב. עצה לזכות בדין: להניח בצד את כל רצונותיו האישיים, ולבקש רק על כבוד שמים: 'ותמלוך אתה ה' לבדך על כל מעשיך'¹³.

חסד והטבה לזולת

יג. רבים מגדולי ישראל נהגו בימים אלו להרבות בחסד והטבה

10. כמבואר במסכת שבת (יב, ב): 'יכולה היא שבת שתרחם', ובזמירות ש"ק: 'ויהיו רחמך מתגוללים על עם קדשך, המפארים אותך ביום שבת'.

11. שיחות מוסר (עצ"ב).

12. וכדאיתא בר"ה (טז, ב): 'כל שנה שהיא רשה בתחילתה מתעשרת בסופה', ופרש"י: 'שנה שרשה בתחילתה - שישראל עושין עצמן רשים בר"ה לדבר תחנונים ותפילה, כענין שנאמר: תחנונים ידבר רש - מתעשרת בסופה'.

13. 'זוכות זו מספקת על מנת לזכות ביום הדין'. הגר"פ שיינברג (נתיבות חיים עמ' 36).

לזולת בכל רגע פנוי, כדי להרבות זכויות ליום הדין¹⁴, ולזכות לרחמים בדין¹⁵.

יד. מי שעושה חסד עם הזולת, מידה כנגד מידה ה' יתחסד עמו ויתעלם מחסרונותיו בעבודת ה'¹⁶.

טו. העושה חסד עם גדולי ישראל - נחשב לו שעשה חסד עם כלל ישראל¹⁷.

טז. יכוין על כל הטבה שמיטיב לכל אדם - כולל לבני משפחתו - לשם מצות חסד¹⁸.

יז. קודם שהולך להיטיב עם הזולת, ראוי ונכון לומר: 'הריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה שכתוב בתורה: והלכת בדרכיו, ומצות עשה: והודעת להם את הדרך ילכו בה'¹⁹.

יח. כשתטיב עם אדם מישראל - השתדל ככל יכולתך להסתיר

14. זכור לאברהם (ח"ג סמ"ח).

15. כפי שאמרו חז"ל (שבת קנא, א): 'כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים'.

16. הגר"ד יפה (עבודת הימים הנוראים עמ"ו) בשם הח"ח.

17. מדרש רבה (ויקרא לד, ח, ושה"ש ב, טז); פרקי דרבי אליעזר (פרק מד).

18. ראה שו"ע (סימן ס, סעיף ד). שבט יהודה (עשמ"ט).

19. שולחן הטהור (דף קיב). ואם מלוה מעות, יוסיף ויאמר: 'והריני רוצה לקיים מצות עשה אם כסף תלוה את עמי'. ואם בהלואתו מחזיק אותו שלא יפול ממצבו, יוסיף ויאמר: 'ומצות עשה כי ימוך אחיך והחזקת בו וחי אחיך עמך' (שם).

את מעשיך. ככל שתצניע את חסדיך, המצוה תהיה יותר זכה וברה, ושכרך רב לאין שיעור²⁰.

יט. קיימת אפשרות שאדם יקיים מצות גמילות חסדים במשך כל ימי חייו. כאשר הוא יתרגל לחשוב על טובת הזולת, במה אפשר לשמחו, לעודדו, למנוע ממנו צער, עגמת נפש – חייו יהיו מסכת של גמילות חסדים בלתי פוסקת²¹.

כ. יש צדיקים שנהגו בימים אלו להאכיל בעלי חיים כדי לעורר רחמים, שהרי אמרו חכמים: 'כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים'²².

השתתפות בצער הזולת

כא. רבים מגדולי ישראל בחרו לעצמם להתחזק בימים אלו בהרגשת השתתפות בצער הזולת, והתפללו על יהודים הזקוקים לישועה²³.

כב. יש להתפלל על צרתם של אחרים. גם אם בתחילה אין הדברים יוצאים מן הלב, בסופו של דבר הלב יתמלא רגשות רחמים ואהבה²⁴.

20. יראים (אות שלב); רבי חיים ויטאל (שערי קדושה. הוי"ד בכה"ח סתקס"ה סקל"ב) ורמ"א (סרמ"ט ס"ג).

21. שערי צדק (פ"א סט"ו); לקט רשימות (ח"א עמ' כ).

22. מחזור תתקבל (ר"ה, מבוא).

23. הגר"נ ווכטפויגל (לקט רשימות אלול ע"ל).

24. מסכת החיים (ח"ב עתש"ט).

כג. עצה לאדם שחסר לו הרגש השתתפות בצער הזולת, שישתדל להיטיב לזולת, וזה יעורר בו רגשות רחמים וחסד כלפיו²⁵.

התחזקות בתפילה וברכות

כד. כח התפילה בחודש אלול הוא חזק במיוחד, ויכול לשנות דברים שבשאר ימות השנה קשה מאוד לשנותם²⁶.

כה. גם תפילה שאינה מתקבלת בשאר ימות השנה, בחודש אלול היא מתקבלת²⁷.

כו. בחודש אלול ראוי להתאמץ להקדים לתפילה, ולכל הפחות להגיע בתחילת התפילה²⁸, ולהתפלל את כל התפילה, מתחילתה (כולל קרבנות) ועד סופה.

כז. מי שיש לו קרוב או מודע שנטה מדרך הישר – צריך להעתיר בעדו במיוחד בימים אלו שישוב בתשובה²⁹.

25. חזו"א (קובץ אגרות ח"א אגרת קכג).

26. קול דודי דופק.

27. הגר"ד יפה (לעבדך באמת).

28. דרכי נועם (ירח האיתנים עכ"ה).

29. ישנה תפילה שנמסרה מהאריז"ל לאחד שבנו השתמד, ועל ידה הבן שב לה' בכל לבו. נוסח התפילה מודפס בסידורים מסויימים בברכת 'השיבנו' (עד 'כי ימיןך פשוטה לקבל שבים'. את שם הוי"ה יש לכוין בניקוד סגול וצירי),

כח. אחת ההכנות ל'מלכויות' המועילות ביותר - היא: התחזקות בברכות³⁰.

ויש לאומרה במשך ארבעים יום, ובפרט בימי הרחמים. יומכל שכן על עצמו דצריך שיתפלל שיהפוך לבו לטובה'. הגר"ח פלאגי (מועד לכל חי ס"א). הוא מוסיף: 'ואף מי שלא נהג לומר תפילה זו בשאר הימים, עכ"פ בין ר"ה ליוה"כ צריך לאומרה'.

30. "והעצות המעשיות הם: א. כאשר אומרים 'ברוך אתה ה'', לעצור מעט לפני שאומרים את שם הוי"ה, ולחשוב שעכשיו אני בא להזכיר את שמו יתברך; ב. להדגיש ולהטעים את המילים 'הוי"ה אלוקינו', כדי לעורר את המחשבה, כי תנועת האיברים החיצונים - הפה, מעוררת את הפנימיים - את המחשבה לחשוב 'אדנות הויה', אדון הכל, היה, הוה ויהיה". וכן: לברך בקול, לפי שהקול מעורר את הכוונה (משנייב סתרמ"ג סק"ה) בשם השל"ה (סוכה נר מצוה ס"ו). הגר"י צדקה, ראש ישיבת פורת יוסף, היה מורה לחלק את הברכה לשלושה חלקים: 'ברוך אתה ה'', להפסיק מעט, 'אלוקינו מלך העולם', להפסיק מעט, ולסיים את הברכה.

פרק ז

לקראת ראש השנה

א. יש להתחזק במיוחד בשתי השבתות האחרונות של השנה, לשומרון, לכבדן ולענגן באופן הנעלה ביותר, אף שבשאר ימות השנה אינו מקפיד כל כך¹.

השבוע האחרון

ב. בימי השבוע האחרון של השנה - אפשר לתקן את כל ימי השבוע של השנה. יום א' - מתקן את כל ימי א' של השנה, וכן הלאה².

השבת האחרונה

ג. רמת הזהירות בשמירתה של השבת האחרונה של השנה - קובעת לכל השנה כולה. אם השבת האחרונה נשמרת בדרגות גבוהות - נחשב לו שכל שבתות השנה נשמרו באופן זהה, וחלילה להיפך³.

1. במסכת שבת (ק"ח, ב) איתא: 'אלמלי שמרו ישראל שתי שבתות מיד נגאלין'. כמו כן שמירת שתי שבתות ע"י היחיד - מסוגלת להצילו ולגאול אותו, שיזכה לשנה טובה ומתוקה. הגר"י לוינשטיין (הו"ד בקונטרס עצות לזכות בדין עס"ו).

2. הגר"א לופיאן בשם המקובלים; מכתב מאליהו (אלול קט).

3. הגר"ש דבליצקי (דרוש דרש ע"ו). מה גם שבשבת זו קובעים במרומים איך תראה השנה הבעל"ט. מטה אהרן (גליון מא).

ב"ה אלול

ד. בכ"ה אלול נברא העולם, ולכן ראוי ונכון ללמוד את פרשת בראשית עד 'יום אחד', וכן בכל יום, עד שבראש השנה ילמד את פרשת היום השישי שבו נברא האדם⁴.

ג' ימים לפני ראש השנה

ה. ג' ימים לפני ראש השנה יש להתכונן ביתר שאת לקראת יום הדין הנורא, 'אולי יתעשת האלוקים לנו'⁵.

ו. ג' ימים לפני ראש השנה⁶ - צריכים בעלי התפילות, הבעל תוקע והמקריא להפריש את עצמם מכל דבר המביא לידי טומאה⁷.

4. ברכ"י (סתקפ"א אי"ט), סידור בית יעקב (להגר"י עמדין, שער הצאן סכ"ב) וכה"ח (סתקפ"א אכ"א).

5. דרשות חת"ס (ח"ב דף שנו).

6. וכן ג' ימים לפני יוה"כ.

7. שלי"ה (ר"ה עמוד הדין עמ' נג-נד). ובדרשת חת"ס (ח"ב דף שנו) מובא: 'מ"ש הזהר, והזהירו כל האחרונים והמקובלים, דג' ימים קודם ר"ה מחויבים בעלי התפילות והתוקעים, ומה גם המקריא התקיעות, להתבודד ולפרוש עצמם מכל מותר העוה"ז, כדי שיכוונו לבם בבוא היום הגדול והנורא'.

פרק ח

ערב ראש השנה

א. 'ערב ראש השנה הוא היום האחרון של השנה, וקיבלו חז"ל שכל העושה תשובה יום אחד בשנה, חשוב כאילו שב כל השנה¹.

ב. יש לנצל כל רגע בערב ראש השנה, שכן ביום זה אפשר לתקן, להשלים ולמלאות את כל מה שהחסיר או פגם במעשיו ובתורתו במשך כל ימי חייו².

ג. מי שבערב ראש השנה אינו משתדל לחזור בתשובה ולפייס את הקב"ה, הריהו בבחינת 'ואמר בלבבו שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך', וזה עצמו מעורר קטרוג גדול וסיבה שלא יוותרו לו בדין³.

ד. ראוי ונכון ביום זה שלא להתעסק בדברי חולין, ושלא לדבר דבר שאין בו תועלת⁴.

ה. גם בעת שעסוקים בהכנות לחג יש לזכור את דברי ה'חיי אדם'⁵: 'שלא יסיח דעתו כל היום מתשובה'.

1. חיי אדם (כלל קלח ס"ה).

2. חת"ס (עה"ת ויקרא ע ד"ה והיו לך).

3. הגאון רבי אהרן קוטלר (עבודת הימים הנוראים ענ"ו).

4. הגר"ד יפה (עבודת הימים הנוראים ענ"ה).

5. כלל קלח ס"ה.

גילוי דעת

ו. יש מגדולי ישראל שמידי שנה בערב ראש השנה עשו 'גילוי דעת' בנושאים רבים בבחינת 'מהיות טוב', אך הם לא סמכו על גילויי הדעת לכתחילה.⁶

6. כגון: 'גילוי דעת' - שבכל פעם שיזכירו שם 'אדנות', כוונתם שהוא אדון הכל; ובכל פעם שיזכירו שם 'הויה', כוונתם שהוא אדון הכל, היה הוה ויהיה; ובכל פעם שיזכירו שם 'אלוקים', כוונתם שהוא תקיף, בעל היכולת ובעל הכוחות כולם.

'גילוי דעת' - שכל דבר טוב שינהגו, שיאמרו או שיחשבו, יהיה 'בלי נדר'.

'גילוי דעת' - שכל פעם שיענו 'אמן', הם מתכוונים לכל הכוונות המתאימות לאותה 'אמן' (אמת, אני מאמין בזה, 'אל מלך נאמן', הלא!).

'גילוי דעת' - שכל המאפים שיאכלו, אם לא הופרשה מהם חלה, הרי שהפירורים יהיו חלה.

'גילוי דעת' - שבכל פעם שאחרים רוצים לצאת ידי חובה בברכתם (כגון קידוש, המוציא) - הם מתכוונים להוציאם ידי חובתם.

'גילוי דעת' - שבכל פעם שאומרים קדושה, הם מתכוונים לקיים מצות 'ונקדשתי בתוך בני ישראל'.

'גילוי דעת' - שבברכת 'אהבת עולם' או 'אהבה רבה' הם מתכוונים לכל הזכירות הרמוזות בה.

'גילוי דעת' - שכל מעשיהם, דיבורם ומחשבותם יהיו על פי דעת רשב"י, רבי אלעזר (בנו) והאר"י ז"ל.

'גילוי דעת' - שכל מעשיהם, דיבורם ומחשבותם יהיו לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה לעשות נחת רוח לבורא (ולעילוי נשמת הוריהם וכיו"ב).

'גילוי דעת' - שכל תנועה שיעשו תהיה לקיים מצות בוראם.

'גילוי דעת' - שבכל פעם שיהיו ש"ץ, הם מכוונים להוציא את מי שצריך בתפילה, בברכות, בקדושה, בספירת העומר וכיו"ב.

'גילוי דעת' - שאם לא יהיו 10 אנשים שיענו 'אמן' על חזרת הש"ץ, הרי שהיא תהיה תפילת נדבה.

'גילוי דעת' - שאם הש"ץ אינו ראוי, הרי שהם מתפללים ביחידות ואינם מצטרפים עם הש"ץ.

'גילוי דעת' - שבצומות דרבנן אם ישכימו לפני עלות השחר יוכלו לאכול ולשתות.

'גילוי דעת' - שבכל ברכה שיברכו מברכות הנהנין, הם מתכוונים לפטור את כל מה שיאכלו בהמשך (אף מאכלים שאינם לפנייהם) בכל חדרי הבית.

'גילוי דעת' - שבכל פעם שיטלו ידיים לפת, הם מתכוונים לנטילה המכשרת לאכילה.

'גילוי דעת' - שבכל פעם, שיקראו ק"ש בין השקיעה לצאה"כ, הם מתכוונים לצאת ידי"ח אם ישכחו לקרוא לאחר צאה"כ.

'גילוי דעת' - שבכל זמן שעוסקים בתורה, הם מתכוונים לקיים מצות ת"ת, מצות 'ושננתם לבניך', מצות 'ודברת בס', מצות 'והגית בו'.

'גילוי דעת' - שבברכות התורה הם מתכוונים לפטור את לימוד הלילה שלאחר אותו יום.

'גילוי דעת' - שהם רוצים לצאת ידי"ח בתפילין הנכוונות, והתפילין השניות (רש"י או ר"ת) הם סתם רצועות.

'גילוי דעת' - שבכל אכילה ושתייה הם מתכוונים שיהיו בריאים וחזקים לעבודת ה' יתברך.

'גילוי דעת' - שבברכתם על הטלית גדול הם מתכוונים לפטור את הטלית קטן, ומתכוונים לקיים מצות 'ועשו להם ציצית' ומצות עיטוף בציצית, כדי לזכור את כל מצוות ה'.

'גילוי דעת' - שבכל פעם שיקיימו מצות צדקה או מעשר כספים, הם מתכוונים לקיים מצות 'פתוח תפתח', 'נתון תתן', 'לא ירע לבבך', 'לא

הפסוקים שבספר דברים פרק כו, מפסוק א - 'והיה כי תבוא', עד פסוק יא - 'והגר אשר בקרבך'¹⁰.

ט. בערב ראש השנה ראוי ונכון לקיים מצות הפרשת חלה בשיעור המחייב ברכה¹¹.

י. יש נוהגים לאפות חלות עגולות לסימנא טבא, שכן דבר עגול אין לו קץ, כך נזכה לאריכות ימים בלי קץ¹².

יא. יש צדיקים שנהגו לקנות סכין חדשה ולהשחיזה בערב ראש השנה¹³.

יב. המסתפר בערב ראש השנה, יכולין שתספורת זו תועיל לו גם למצות תספורת של סוכות¹⁴.

10. קבלה מקדמונים. הנוהג כן - 'הקב"ה מעביר כרוז ברקיע ואומר: גביתי מאדם זה כל חובותיו, ומוחל על חטאותיו'. נפש יוסף (ד"ג, ב); בית דין (ערי"ה ח).

11. כה"ח (סתקפ"א סק"ק). ועניין זה הוא 'דבר בעתו מה טוב', שהרי בר"ה נברא האדם ובו ביום נטרד, והוא היה חלתו של עולם, ואמרו חז"ל שהאשה נצטוית בזה לפי שאיבדה חלתו של עולם, שעל ידה נטרד אדם הראשון. ראה רש"י (שבת לב, א) ונר ציון (פ"ד סע"ב).

12. תורת משה (ח"ד עקכ"ט).

13. כסגולה לפרנסה. טעמי המנהגים (עק"ח ועתקע"ב). ויש שנהגו בר"ה להניח בכיסם סכין חדה וחלקה. מעשה יחיאל בשם הצדיק מלובלין.

14. אך אינו צריך להסתפר גם בערב סוכות, שכן מי שהסתפר בתוך ל' יום לפני החג - שוב אינו חייב להסתפר. ראה שעה"צ (סתקל"א סק"א), מט"א (סתרכ"ה ס"א) וחיי משה (סתקפ"א עמ' קטו).

תפילת מנחה

יג. תפילת מנחה של ערב ראש השנה היא התפילה האחרונה של השנה ובכוחה להעלות את כל התפילות התלויות ועומדות של השנה. ולכן יש להזהר בתפילה זו ביותר¹⁵.

יד. ישתדל להתפלל תפילה זו במתינות ובכוונה רבה. יש שהקפידו להתפלל תפילה זו בזמנה על פי כל השיטות¹⁶.

הרגע האחרון

טו. ברגע האחרון של השנה ניתן לתקן את כל השנה כולה - על ידי תשובה שלימה ואמיתית¹⁷.

15. בא"ח (נצבים א"ב) והגרבי"צ אבא שאול (הוי"ד בנר ציון פי"ד סעי"ג).

16. הגרבי"צ אבא שאול. הוי"ד בנר ציון (פי"ד סעי"ג).

17. חידושי הרי"ם; שיח שרפי קודש.